

Teologia on tiedettä

Sami Pihlström

Petri Luomanen (toim.), *Teologia: Johdatus tutkimukseen*. Edita, Helsinki, 2001. 174 s.

Niin kristityt kuin kristinuskon kriitikotkin asettavat joskus yliopistossa harjoitettavalle teologialle katteettomia odotuksia. Molemmat saattavat kuvitella, että teologia pyrkii tutkimaan Jumalaa ja yliluonnollista todellisuutta,

johon muut inhimillisen älynharjoituksen alat eivät yllä. (Erimielisyydet voivat koskea sitä, onnistutaanko tässä pyrkimyksessä vai ei.) Molempia on syytä muistuttaa, ettei näin ole vaan että teologia on uskontoa, erityisesti kristinuskoa tutkiva tiede, jota koskevat samanlaiset vaatimukset kuin muitakin yliopistollisia tieteenaloja ja jonka piiriin kuuluva tutkimus ja opetus

ovat uskonnonharjoituksesta riippumattomia.

Helsingin yliopiston tutkijoiden ja opettajien kokoama tiivis teos *Teologia: Johdatus tutkimukseen* tarjoaa juuri tällaisen muistutuksen ja esittelee kattavasti, enimmäkseen yleistajuisesti teologian tärkeimmät osa-alueet. Kirja soveltuu kenelle tahansa teologiasta kiinnostuneelle maallikolle ja erityisesti teologisia opintoja suunnitteleville, sillä sen loppuun on liitetty Helsingin yliopistossa suoritettavien teologian kandidaatin ja maisterin tutkintojen rakenteita kuvaavat taulukot. Kaikki kirjoittajat ovat erikoisalojensa luotettavia asiantuntijoita.

Yleisesityksessä ei päästä syvälle

Kirjassa on yleisen kirkkohistorian professorin Simo Heinisen kirjoittaman lyhyen johdannon ohella viisi päälukua, joiden työnjako on Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan laitosjaon mukainen. Eksegetiikkaa eli Raamatun tutkimusta käsittelevässä luvussa I Vanhan testamentin eksegetiikan professori Timo Veijola esittelee omaa oppialaansa ja Uuden testamentin eksegetiikan tutkijat Petri Luomanen, Outi Lehtipuu ja Petri Merenlahti omaansa. Historiallis-kriittisen metodin ja muun muassa redaktiokriittisen ja traditiokriittisen lukutavan perusasiat käyvät lukijalle selviksi, eikä (post)modernia reseptioesteettistä perspektiiviäkään unohdeta: ”Missä määrin lukija itse luo merkityksen?”, kysytään luvun lopussa.

Luvussa II Simo Heininen kirjoittaa kirkkohistoriasta korostaen kirkkohistoriallisen tutkimuksen puolueettomuutta, sen sitoutumattomuutta minkään teologisen suuntauksen palvelukseen. Tätä taustaa vasten jää kyllä hieman epäselväksi, mitä tarkoittaa, että kirkkohistoria on ”sekä historiallinen että teologinen tiede” (83). Sen ”teologisuus” lienee vain siinä, että sitä opetetaan teologisissa tiedekunnissa, vaikka sitä koskevatkin kaikki tavanomaista historiankirjoitusta koskevat tieteellisyden vaatimukset?

Ekumeniikan dosentin Antti Raunio kirjoittama luku III käsittelee kristinuskon perusoletuksia ja lähtökohtia järjestelmällisesti analysoivaa systemaattista teologiaa, jonka erikoisaloista esillä ovat Helsingin yliopistossa eri oppiaineina tunnetut uskonnonfilosofia, dogmatiikka, ekumeniikka, teologinen etiikka ja sosiaalietiikka. Raunio teksti on kauttaaltaan täsmällistä ja oppinutta, joskin monet teemat ansaitsisivat perusteellisemmän tarkastelun kuin mihin oppikirjan luku tarjoaa mahdollisuudet. Yksi

tällainen teema on vahvan evidentialismin ja fideismin välissä sijaitseva uskonnonfilosofinen kanta, ”heikko evidentialismi”, jonka mukaan ”uskonnollisia uskomusjärjestelmiä voidaan kritisoida ja arvioida rationaalisesti, vaikka niitä ei ole mahdollista todistaa tyhjentävästi” (103) ja vaikka niissä saatetaan joutua turvautumaan ”persoonakohtaiseen” todistamiseen (104). Lisähuomiota ansaitsisi myös hiukan paradoksaaliselta kuulostava toteamus, jonka mukaan 1900-luvun uskonnonfilosofiaan voimakkaasti vaikuttanut Ludwig Wittgenstein ”ei [...] hyväksynyt näkemystä uskonnollisten lauseiden merkityksettömyydestä” mutta kuitenkin ajatteli, että ”uskonnolliset sisällöt eivät ole ihmiskielellä ilmaistavissa” (100). Wittgensteinin ajatuksia olisi voitu verrata esimerkiksi Raunio mainitseman George Lindbeckin käsitykseen dogmatiikasta ”kristillisen kielenkäytön sääntöjen” selvittäjänä (107). Raunio luvun pieneenä epätarkkuutena voidaan pitää teleologisten etiikan teorioiden määrittelyä teorioiksi, joiden mukaan ”keskeistä on pyrkimys kohti jotakin hyvää, itessään ei-moraalista päämäärää” (122). Esimerkiksi Aristoteleen eudaimonismi on teologisen teorian paradigmatapaus, mutta onnellisuutta ei kai aristoteelisesta näkökulmasta tulisi nähdä ”itessään ei-moraalisena” päämääränä, jonka saavuttamisen kannalta moraalit on vain välineellistä, vaan nimenomaan moraalit itsensä keskuksena.

Mitä eroa on uskontotieteellä ja teologialla?

Uskontotiedettä esittelevä luku IV on neljän tutkijan – Tom Sjöblomin, Kimmo Ketolan, Heikki Pesosen ja Tuula Sakaranahon – yhteinen tuotos. Kuten muutkin luvut, se on selkeä ja kiihkoton johdatus tämän tutkimusalan tärkeimpiin suuntauksiin ja metodeihin. Nykykeskustelussa usein esillä olevat näkökulmat, kuten evoluutiopsykologia ja kognitiivinen uskonnotutkimus, ovat päässeet mukaan. Ehkä juuri tässä luvussa olisi kuitenkin voitu lähemmin paneutua teologisen ja humanistisen tutkimuksen yhtäläisyyksiin ja eroihin. Uskontotiede, kirjoittajat muistuttavat, on uskontojen uskonnollisesti sitoutumatonta, tieteellistä tutkimusta – mutta niinhän on teologiakin, joskin jälkimmäinen rajautuu lähinnä tutkijoiden omaan uskonnolliseen perinteeseen, kristinuskoon, eikä uskontotieteen tapaan vertaile eri uskontoja keskenään. Eroaako *mikään* teologian lohko periaatteessa uskontotieteestä

– ja jos eroaa, niin miten? Uskontotiedettä opetetaan Helsingin yliopistossa sekä teologisessa että humanistisessa tiedekunnassa. Alan viimeaikaisessa metodikeskustelussa näkyvät monenlaiset jännitteet, joista eräät kenties palautuvat ei-teologien teologiaa kohtaan tuntemiin epäluuluihin. Uskontotiedettä kuvaillaan tässä luvussa ehkä liiankin harmonisesti yhteydessä (muuhun) uskonnollisesti sitoutumattomaan teologiaan nostamatta lainkaan esiin nykyisinkin vaikuttavia ideologisia ristiriitoja. Näihin liittyvä ”selittävän” ja ”ymmärtävän” tutkimusotteen vastakainasettelu on kyllä keskeisesti mukana.

Kirjan päättää yliopistonlehtori Liisa Lampela-Kivistön kirjoittama käytännöllistä teologiaa eli kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhteisöjen toiminnan tutkimusta esittelevä luku V. Siinä missä aiemmissa luvuissa nousevat esiin teologian suhteet humanistisiin lähioloihin, kuten historiaan, kielen ja kirjallisuuden tutkimukseen sekä filosofiaan, nyt korostetaan esimerkiksi uskonnonpedagogiikan suhdetta kasvatustieteisiin ja kirkkososiologian yhteyttä yhteiskuntatieteisiin.

Tuoreista tutkimuskohteista tulevat mainituiksi muiden muassa uskonnonopetus ja sekularisaatio. Edelliseen lukuun olisi ollut mahdollista luoda kytkeä valaisemalla kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen lähestymistavan välistä jännitettä – ja niiden yhteensovittamisen mahdollisuuksia – suhteessa selittäminen vs. ymmärtäminen -kiistaan.

Pitääkö teologian olla tunnustuksetonta ja sekulaaria?

Vaikka kirjan kirjoittajat tuovat monesti esiin akateemisen teologisen tutkimuksen ja opetuksen itsenäisyyden – sen, ettei kirkko tai mikään muukaan uskonnollinen auktoriteetti voi sanella, millaisiin tuloksiin tutkijat saavat päätyä ja millaisia menetelmiä heidän tulee käyttää, puhumattakaan siitä, että tutkijoiden voitaisiin edellyttää olevan jonkin uskonnollisen yhteisön jäseniä tai tunnustavan jotakin uskonnollista oppia – on paikallaan korostaa myös kirkon ja yliopistoteologian suhteeseen miltei väistämättä kuuluvaa jännitteisyyttä. Simo Heinisen osuvin sanoin (11): ”Ei ole olemassa teologiaa ilman kirkkoa, mutta tästä ei seuraa, että teologian pitäisi olla kirkon käskettävissä. Yhteiskunnan intressinä taas on, että uskontoa, nimenomaan yhteiskunnan valtauskontoa tutkitaan puolueettomasti ja kriittisesti.” Yhteiskunnan ja kirkon jäsenenä on

tosin myös niitä, joita moinen puolueettomuus ei miellytä ja jotka kernaasti näkisivät teologisen tutkimuksen tiukemmin kirkon talutushihnaan kytkettynä. Tätä moniarvoisuutta tavoittelevan, sekä tieteen että uskonnon intressejä kunnioittavan yhteiskunnan ongelmaa olisi kirjan eri luvuissa voitu pohtia laajemminkin.

Teoksen sävy on joka tapauksessa kauttaaltaan tasapainoinen ja ekumeeninenkin, joskin ohimennen hiukan suomitaan roomalaiskatoolisten ja ortodoksien käsityksiä kirkon ja teologian suhteesta: Heininen toteaa, että näiden pappiseminaarit huolehtivat pappiskokelaiden hengellisestä elämästä paremmin kuin vapaa, uskonnollisesti sitoutumaton yliopisto mutta että ”malli ei suosi itsenäistä ja kriittistä ajattelua” (11). Ainahan voidaan silti kysyä, mitä itsenäinen ja kriittinen ajattelu itse asiassa on. Erilaisten uskonnollisten ajattelutapojen näkökulmasta tähän voidaan tietenkin tarjoilla erilaisia vastauksia.

Koko kirjan johtoajatus, käsitys teologiasta muita yliopistossa harjoitettavia tieteitä muistuttavana uskonnollisesti tunnustuksettomana, sekulaarina tutkimuksena, perustuu tietynlaiseen tapaan ymmärtää itsenäisen ja kriittisen ajattelun kriteerit. Olisiko jossakin ollut hyvä perusteellisesti pohdiskella relativismia, sekä tieteen- että uskonnonfilosofiassa kiisteltyä käsitystä kriteerien suhteellisuudesta ja yhteismitattomuudesta?

Teologiaa on Helsingin ulkopuolellakin

Tietyistä oppikirjamuodon asettamista rajoituksista huolimatta käsillä oleva kirja on ajanmukainen ja asiallisen johdatus teologian keskeisiin aloihin, erityisesti niiden tutkimusmenetelmiin. Uskontoa koskevan keskustelun tason turvaamiseksi teos on todella tarpeellinen. Sisällölliset kysymykset jäävät tämäntapaisessa eri tutkimussuuntia ja -aloja kartoittavassa opuksessa väistämättä metodikysymysten varjoon, mutta esimerkkien valinnassa on perustellusti kiinnitetty huomiota niiden ajankohtaisuuteen. Esillä on ekumeniikan yhteydessä muun muassa vuonna 1999 allekirjoitettu luterilaisten kirkkojen ja roomalaiskatolisen kirkon yhteinen julistus vanhurskauttamisopista (115-117).

Muiden suomalaisten teologista tutkimusta ja opetusta harjoittavien yliopistojen kuin Helsingin (eli Åbo Akademin ja Joensuun yliopiston) olisi kuitenkin suonut olevan kirjassa hiukan esillä, varsinkin kun Joensuuhunkin on äskettäin

perustettu teologinen tiedekunta. Luterilaisen ja ortodoksisen perinteen vuorovaikutus olisi tuonut kokoelmaan oman perspektiivinsä, jos Joensuu olisi päässyt jotenkin näkyviin. Nyt teos on korostetun helsinkiläinen, mikä on toki ymmärrettävää – onhan suomalaisen teologian historia suureksi osaksi helsinkiläistä.

Yksi yliopistohistoriallinen kauneusvirhe kirjaan on pujahtanut: Simo Heinisen käsialaa olevissa johdannossa (9) ja kirkkohistorialuvussa (71) puhutaan ”Turun yliopistosta” ja sen teolo-

gisesta tiedekunnasta, kun tarkoitetaan vanhaa Turun Akatemiaa, Helsingin yliopiston edeltäjää. Lukijalle ei ehkä käy riittävän selväksi, että useimpien kirjan tekijöiden edustama instituutio, Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta, perustettiin jo Turussa vuonna 1640 ja ettei tällä instituutiolla ole seuraajaa nykyisin Turun yliopistona tunnetussa oppilaitoksessa.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian dosentti ja yliopistonlehtori